

ПОСЕГАТЕЛСТВАТА СРЕЩУ ВИСОЧАЙШАТА ОСОБА

Войн Божинов

Историята на Балканите в ново време познава много политически убийства. Ярки фигури в обществения живот, депутати, министри и монарси стават жертва на политическите си противници или на някой неуравновесен човек, решил да дири мъст или просто да стане известен и да влезе в историята.

В гореизброената редица особено привлекателни за покушение са водачите на нацията или държавните глави. Първенството в своеобразната класация на Балканите безспорно водят сърбите. Кара Георги Петрович, княз Михайло Обренович, крал Александър Обренович приключват жизнения си път по неестествен начин. На този фон не може да не направи впечатление, че българският владетел Фердинанд I управлява страната си 31 години и я напуска жив и здрав, за да заживее в луксозно изгнание. Но личната физическа сигурност на българския владетел не винаги е била вън от опасност. В следващите редове ще се спра на любопитните опити за посегателство над живота на Фердинанд I.

* * *

Основателят на Кобурготската династия в България идва в новата си родина, когато в нея още не е отшумял гражданският конфликт, породен от двата преврата през август 1886 г., а отношенията с освободителката Русия са прекъснати. Затова пък Стефан Стамболов – всевластният разпоредител в България, е успял да потуши съпротивата срещу заемането на българския престол от Фердинанд и да осигури една що-годе поносима среда за новия княз. Оттук

Том Пети не винаги е прав. Понякога да си крал не е добре. Княз Михаил Обренович е убит на 29 май 1868 г. в парка Кошутняк.

Крал Александър
Обренович и кралица
Драга. Убити жестоко на
28 срещу 29 май 1903 г.

обаче идва и големият проблем за Фердинанд. Отсега нататък, в продължение на няколко години, общественото мнение в България ще свързва тясно имената на монарха и първия му министър. Въпреки нежеланието му Фердинанд трябва да плати цената за българската корона – да се превърне в очите на мнозина от поданиците си в главна пречка за възстановяване на отношенията с Руската империя, поради факта, че е поставен на трона от Ст. Стамболов – вдъхновител и реализатор на русофобската българска политика. Затова не е изненада, че всеки удар срещу министър-председателя ще рефлектира и срещу държавния глава.

Няма съмнение, че най-известният заговор срещу властта на „българския Бисмарк“ е конспирацията на майор Коста Паница. Насочен преди всичко против Ст. Стамболов, комплотът на харамията пряко засяга и княза. Още в края на 1888 г. Паница изготвя план за свалянето на монарха и правителството и за тази цел влиза в преговори с Азиатския департамент в Санкт-Петербург. Тъмните деяния на Паница излизат на повърхността след малко повече от година, през януари 1890 г. Тогава Фердинанд научава, че група военни смятат да го заловят, да го лишат от короната, а ако окаже съпротива да го убият, „за да не се повтаря случаят с Александър Батенберг“. При тази вест князът се хваща за гърлото¹. Имало е за какво да се страхува Фердинанд – за трите години в България той вече добре знае ролята на военните при насилиствената абдикация на предшественика му, пък и е напълно наясно как действат македонските харамии. Ето защо носи и лека ризница под дрехите си – за всеки случай – с такива хора насреща не може да се разчита само на ангела-хранител². Само бързата и безкомпромисна реакция на правителствения шеф спасяват князът и кабинета. Авантюрата на Паница се проваля, а той е осъден на смърт

1 Йовков, Ив. Кобургът. С., 1983, с. 67.

2 Констант, Ст. Фердинанд лисицата. Цар на България. С., 1992, с. 141.

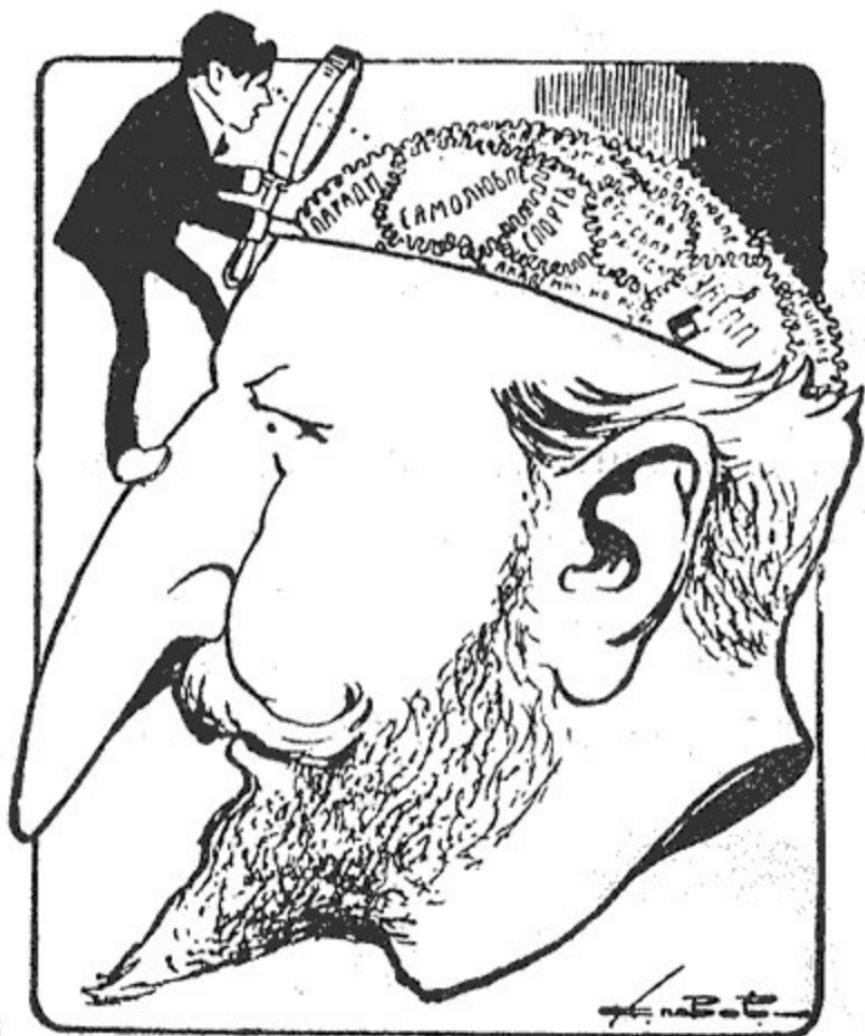
и разстрелян³.

Но мисълта за ликвидиране на българския монарх остава у онези заговорници, които по една или друга причина успяват да избегнат дългата ръка на Стамболов. Техен двигател са руският пълномощен министър в Букурещ Михаил Хитрово и драгоманинът на руската легация в румънската столица Якобсон. И двамата, както и техните началници в Петербург, са силно разгневени от произнасянето на смъртното наказание над тяхното протеже Паница и още когато разбират, че присъдата е потвърдена, се решават на второ посегателство върху живота на българския княз и министър-председателя⁴.

Фердинанд изиграва хитро ролята си на невинен наблюдател около процеса срещу Паница. Когато смъртната присъда на майора е утвърдена (27. VII. 1890 г.), князът се намира някъде по Дунав, на път за Австро-Унгария. Но маневрата на монарха не го спасява от опасността. Ако се доверим на сведенията, записани от гореспоменатия Якобсон, на заседание на руската дипломатическа мисия в Букурещ в присъствието на Хитрово е решено да се изпратят на онзи свят българският владетел и неговият министър-председател. Планът предвиждал следното. Агентът на руската тайна полиция Милевски трябвало да получи бомба, изработена от професор Ландензен. С нея руският диверсант щял да влезе в България и да я взриви

3 Маринов, Д. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Летописи, спомени и очерки. Част втора. С., 1992, стр. 298-321. Генов, Г. П. Политическая и дипломатическая история на България. Том XII. Българската вътрешна политика при управлението на Стамболов. С., 2001, с. 88-101. Грънчаров, Ст. Политические силы и монархический институт в България 1886-1894. С., 1984, с.162-164.

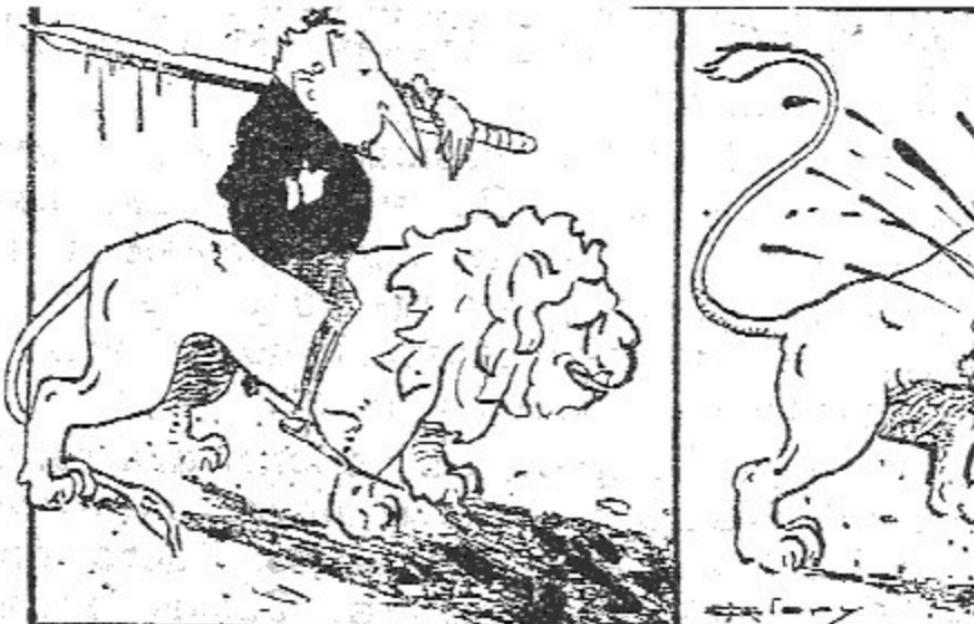
4 За реакцията на Хитрово по повод екзекуцията на Паница вж. Авантюри на руския царизъм в България. По документите на царските архиви. Варна, 1991, с.107-108.

Карикатура, озаглавена "Френологична студия", едно карикатурно посегателство срещу особата. Източник: в. Балканска трибуна

на 2 август (Преображение) в църква, където ще присъстват Фердинанд и Ст. Стамболов⁵. Физическото отстраняване на българския владетел и премиера едва ли са щели

5 БИА-НБКМ, ф. 268, а. е. 4, л. 33.

генерално да решат руските проблеми с България. Даже да е съществувал замисъл от страна на Хитрово да се убият първите български държавни мъже (в което аз дълбоко се съмнявам), той пропада.

От края на Стамболовото управление датира още едно вяло начинание за убийство на Фердинанд. Унякайси Иванов, избягал от България поради обвинения в злоупотреба с държавни пари и намерил убежище в Русия, където е зачислен в руската армия, се появява идеята да ликвидира българския княз. Този замисъл се поражда в главата на беглеца, защото той постоянно слушал от българските емигранти в Руската империя, че при евентуална общоевропейска война България щяла да бъде окupирана от освободителката си, ако на трона остане Кобургът, а българското правителство продължи с антируската си политика. За това, решен да се избегне подобно стечние на обстоятелствата, Иванов намира за необходимо да убие Фердинанд и Ст. Стамболов.

Със средства дадени му от Груев (вероятно става дума

"Царят на животните посяга на Князъ"

за Петър Груев – горещ русофил и отявлен противник на Стамболов) Иванов пристига в София, взема със себе си по-малкия си брат, ученик във Висшето училище и двамата заминават за Пловдив, където по това време се намира князът. Под тепетата братята не намират сгоден случай да осъществят намерението си и се качват отново на влака, този път в посока към столицата. По време на пътуването обаче по-възрастният Иванов е разпознат, заради предишните си провинения спрямо Стамболовата власт и заедно с брат си е заловен. На последвалия разпит двамата признават всичко, още повече че у Иванов-старши са намерени кама и револвер⁶. Каква е понататъшната съдба на двамата авантюристи не става ясно от наличните документи. Така приключва този опит за физическо елиминиране на Фердинанд от българската политическата сцена.

Покръстването на невръстния престолонаследник Борис в православна вяра сваля външнополитическата

6 ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 1-2.

заплаха за трона и живота на княз Фердинанд. Руската подкрепа (доколкото я е имало) за премахването му вече не съществува. Затова пък българският владетел трябва да търпи заплахите от разни родни лумпенизиранi елементи. А такива в България имало не един и двама. Често монархът получава писма с цветущи определения и откровени заплахи. „Ей, ти там – пише в една анонимка до князя – който стоиш в двореца [и] си се разкапал от разврат, няма ли да вдигнеш военното положение (въведено от Радослависткия режим по повод селските бунтове в Североизточна България през април 1900 г. – б. м.), още ли ще бъдеш хладнокръвен към всички убийства, които се вършат всеки ден. Още ли се радваш, че изтезават българските граждани навсякъде“. След констатациите веднага следват исканията и заканите. „Всичките министри да бъдат наказани строго, както се наказват всички тирани. Но знай и ти, че ако до 11 май не спрете всички произволи и освободите всички арестувани в Русенско, то ще бъдете до 18 май, ако се отдае случай, убити. Добре е да помните това“.⁷

Сплашвания до князя достигат и без конкретен повод. Например някакъв си „Съзаклятнически комитет“ обвинява князя, „че ти (Фердинанд – б. м.) не искаш да се посветиш като държавен глава на България“. За това провинение монархът трябвало да понесе и съответното наказание, а именно да се вдигне княжеският влак във въздуха, когато той пътува в него, защото „по-добре да пострадат 50-100 человека с тебе, отколкото да пострада цялата България“. Но и в този случай, както и в горния, заплахата е едно, а нейната реализация – съвсем друго. И тази закана остава само на хартия.

Широк обществен отзив в княжеството добива опитът за покушение над Фердинанд от късната есен на 1902 г. По това време той се намирал в двореца Евксиноград и както правил всеки ден сутринта излязъл на разходка, придружен

7 ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а. е. 255, л. 69.

"Кой ли ме дяволъ караше, на пазаръ да излизамъ",
карикатурно посегателство слещу Фердинанд във в.
Балканска трибуна по повод студентските демонстрации,
януари 1907 г.

от един от адютантите си – полк. Марков. Вървейки из дворцовата градина, двамата намират на земята огледало и бележка, поставена на него. На хвърчащия лист пишело следното: „В. Ц. В. Дойдох да Ви убия, но когато видях преди малко децата Ви домили ми и аз се отказах от плана си, хвърлих оръжието в морето и сега се крия в градината“. На тази кажи-речи покана от кандидат-атентатора да бъде открит е отговорено веднага. Фердинанд и Марков претърсват близките храсти и наистина намират един младеж, който мигновено е запитан от монарха: „Как Ви е името?“ – „Илия Кънчев“ – отговоря момчето. На последвалия въпрос какво наказание очаква Кънчев отвръща кратко: „Очаквам своята смърт“⁸.

Оказва се, че Илия (в някои документи Хараламби) Кънчев е на 20 години от Разград, напуснал училище поради бедност и непослушание, останал без работа и анархист по

⁸ ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 6. В-к Вечерна поща, бр. 514 от 17. XI. 1902 г., ст. Покушение срещу княза.

убеждение (последното упорито се отрича от него). При задържането от полицията у атентатора са намерени два револверни патрона и 12 ½ грама арсеник. Следствените органи така и не разкриват съучастници на момчето от Разград⁹.

Каква е сетнешната съдба на разградчанина не става ясно от съхраняваните документи във фонда на правосъдното министерство в ЦДА.

Макар, че не е пострадал от планираното от Кънчев покушение, към Фердинанд се стичат десетки телеграми и писма от верни поданици. Впрочем този опит за покушение над държавния глава добива широка гласност в страната. Ето какво пише в писмо до монарха изпратено от Николай Митаков: „Всевишният никога не ще дозволи, щото великата душа, каквато е душата на любимия ни господар, да бъде окървавена от един нехранимайко. Вашият ангел-хранител е велик, както е велик и Вашия дух, той ще Ви пази винаги, защото задачата Ви е висока. Вие ще живеете напук на всичките Ви врагове, за чест на новото Ви отечество и за слава и величие на престола и династията Ви”¹⁰. Колко верноподдническо и преклонно!

Споменах името на Н. Митаков, защото тринайсет години по-късно неговата фантазия ще роди ново съзаклятие за убийството на Фердинанд. За какво става въпрос? В ноцта на 31 януари срещу 1 февруари 1915 г. в Градското казино се провежда балт на артистите от Народния театър. Към 1 ч. след полунощ в сградата избухва бомба в резултат, на което загиват четириима души. Взривът в Градската градина би останал в историята като дело на умопомрачени безделници, ако в него не са били вплетени висши държавни интереси. Оказва се, че той е инспириран от Турската империя с цел да се тласне България към Централните сили. Кабинетът на д-р Васил Радославов поема щафетата от турската

9 ЦДА, ф. 242 к, оп. 1, а. е. 2623, л. 2-5, 7.

10 ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 16. На писмото

Фердинанд е написал резолюция: „Да му се благодари”.

страна с готовност и натоварва Н. Митаков и Пандо Чуклев да започнат разследване, което трябва да злепостави д-р Никола Генадиев – противник на обвързването на България с Тройния съюз, и така да се подсигури обществена подкрепа за намеренията на монарха и либералното правителство¹¹. По нареддане отгоре Н. Митаков и П. Чуклев впрягат цялото си въображение и покрай всички други обвинения, отправени към нарочените за атентатори лица им лепват и намерението да убия държавния глава¹². Според доклада на двамата съдебни следователи картина е следната. У Викенти Попатанасов – чиновник във Върховната сметна палата, родом от Кратово и тясно свързан с ВМРО още през 1911 г., се появява намерението да се ликвидира Фердинанд. За тази цел той успява да привлече кюстендилеца Серафим Манов, който му заявява, че е „готов да извърши и най-дръзката акция, даже да убие царя“. Намеренията на двамата били отложени поради започването на Балканската война и отпътуването на В. Попатанасов за фронта, но след мира от Букурещ и ред премеждия двамата се събират отново, а към компанията им се присъединява и Санко Антов от Кукуш¹³. Тримата решават да извършат атентат в Народното събрание, но след като работата им се видяла несигурна, се връщат на

11 Казасов, Д. Видяно и преживяно 1891-1944. С., 1969, с. 174. Марков, Г. Покушения, насилие и политика в България 1878-1947. С., 2003, с. 124-134. Йовков, Ив. Кобургът..., с. 355.

12 „Тия знаменити следователи – пише Павел Генадиев – са Чуклев и Митаков. Първият подчертан демократ, а вторият без никаква партийна принадлежност и окраска. И двамата от ония практични български чиновници, които подушват желанията на силните на деня и затова се добре нареджат при всяка власт и пререждат всичките си другари при повишения“. Вж. ЦДА, ф. 140 к, ап. 1, а. е. 48, л. 156.

13 ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 43.

старата идея – да убият царя. За това Попатанасов постоянно надъхвал Манов и Антов. „Предпочително – натякал им той – е да се убие царя, който е причината за всички злини; при това убийството на царя може да се изкорести в Русия, може да се вземат много пари, тъй като Русия желае да стане преврат в страната и да постави България под своя опека“. Тъй като Манов изказал пълна жертвоготовност, Попатанасов му предложил да изработи бомба от тенекия във формата на пояс, която да се напълни с динамит и шрапнели. Серафим просто трябало да се самовзриви до царския автомобил. Уговорени били и евентуалните дати за покушението над царя, като удобен случай се откривал на 6 декември 1914 г., когато Фердинанд трябало да присъства на молебена в софийската руска църква по случай имения ден на Николай II. Към заговора била привлечена даже и съпругата на Попатанасов – Елена, която трябало да помогне на Серафим да разпознае царския автомобил сред съbralото се множество покрай храма¹⁴. В крайна сметка, според следователите, замисълът се провалил – едно поради лошата координация и разногласия сред самите атентатори и второ, поради евентуалния отрицателен международен отзук при успех на атентата, въпреки че съгласно доклада Попатанасов правел опити да влезе в контакт в някои политически кръгове в Русия и Сърбия и да ги спечели за каузата си¹⁵.

Заловени от полицията, заговорниците „признават“ всичко. Срещу тях са повдигнати обвинения за атентата в Градското казино, опит за убийство на богатия софийски адвокат Добринович, съзаклятие против държавния глава и подготовка на други убийства. Присъдата на В. Попатанасов е най-тежка – смърт чрез обесване, а С. Антов и С. Манов се отърват съответно с шест и пет години затвор¹⁶. Ето

14 ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 45.

15 ЦДА, ф. 3 к, оп. 1, а. е. 112, л. 46.

16 Марков, Г. Покушения, насилие..., с. 132.

такава е цената плащана от дръзналите да посегнат върху царския живот – какво като намеренията им да убият царя са изфабрикувани. Важно е, че търсеният ефект е постигнат – Генадиев е компрометиран,¹⁷ а с екзекуцията на Попатанасов вироглавите глави в царството стават с една по-малко.

Това е кратката история на опитите за покушения над Фердинанд I. Техният лош замисъл, несериозното изпълнение и изобщо провалът им за седен път показват колко вещо българският владетел се е справял с парирането на противниковите удари, които така и не успяват да го застигнат. Българският владетел доказва способността си да оцелява физически и политически.

THE ATTEMPTS UPON HIS ROYAL MAJESTY'S LIFE

Voin Bojinov

The article presents in brief the attempts upon King Ferdinand's life as well as the threats which the monarch has been receiving during his reign from anonymous citizens. During the 1890s the attempts to kill Ferdinand were part of Russian Empire and Russophiles' efforts to get rid of the Prime Minister Stephan Stambolov. In the 20th century most the assaults had a comic touch. According to the author, the last plot in February 1915 was rather part of the governmental campaign against the supporters of the Entente (Nikola Genadiev in particular) than a real danger for the life of Bulgarian king.

The attempts upon monarch's life were poorly organized and proved the ruler's capacity to survive physically as well as politically.

17 Петър Карчев – близък съратник на д-р Генадиев пише: „Истинската цел на процеса беше да бъде злепоставен д-р Генадиев и ликвидиран политически, а по възможност и физически“. Вж. Карчев, П. През прозореца на едно полуистория 1900-1950. С., 2004, с. 412-413.

pharmachim
BULGARIA

RIPEROL

Риперол — ефервесцентни гранули — съдържа всички необходими за организма на човека олигоелементи. Препараторът намира приложение при физическо и умствено изтощение, след продължително боледуване. Съдържанието на пликчето се разтваря в чаша Вода и след разтварянето му се изпива.